

UDK 911.37 : 929 Melik A. = 863

PRISPEVEK ANTONA MELIKA H GEOGRAFIJI SLOVENSКИH NASELJ

Igor Vrišer*

Iz podrobne bibliografije Antona Melika, ki jo je ob njegovi sedemdesetletnici sestavil Drago Meze (1), je razvidno, da je bila geografija naselij eno izmed tistih področij, ki jim je ta vodilni slovenski geograf posvečal veliko pozornosti in se k tej snovi znova vračal. Kar šestnajst razprav ali samostojnih publikacij bi lahko uvrstili med nje. Pri tem pa ne smemo spregledati obsežnega poglavja o naseljih v njegovi Sloveniji, v njenem občem delu, kot tudi ne regionalnih orisov posameznih pomembnejših naselij, trgov in mest v štirih pokrajinskih knjigah Slovenije. Prav v teh opisih je nemara skritega največ avtorjevega stvarnega znanja, občutene problematike posameznih mest in trgov in razglabljanj o njihovem bodočem razvoju. Melik, ki je bil po svoji znanstveni usmeritvi predvsem regionalni geograf, je v teh prikazih mest, trgov, industrijskih in rudarskih naselbin, vasi ter njihove kolonizacije in historičnega razvoja znal izluščiti vse bistvene komponente njihovega nastanka in obstoja in pa možnosti nadaljnega razvoja.

Prve geografske orise naselij zasledimo že v Melikovi knjigi "Jugoslavija. Zemljepisni pregled" (2) iz l. 1921-23. V tem, sicer deskriptivnem prikazu in prvem te vrste v novonastali Jugoslaviji, je Melik podal kratke geografske opise večjih mest, povzel po Cvijiću tipizacijo kmečkih naselij na Balkanskem polotoku in opozoril na življenjsko navezanost trgov in mest na promet in trgovino ter na njihove historične korenine.

Glede na namen tega poročila zasluži večjo pozornost štiri druge razprave, ki so prav tako nastale v razdobju med obema svetovnjima vojnoma. Na prvo mesto bi postavili študijo o "Kmetijskih naseljih na Slovenskem" (3), s katero je postavil Melik temelje klasifikaciji in tipizaciji slovenskih agrarnih naselij. Njeni izsledki veljajo še danes, čeprav je v tem času doživelo slovensko podeželje, in še posebej kmečka naselja, izjemno preobrazbo. Vendar nam Melikova razprava, podprta z Ilešičevimi podrobnimi raziskavami kmečkih naselij in poljske razdelitve, še vedno predstavlja osnovo za proučevanje podeželja. Prepričani smo, da tudi morebitne nove raziskave podeželskih naselij, ki bi bile po petdesetih letih nedvomno nujne in potrebne, ne bodo mogle mimo Melikove členitve kmečkih naselij na samotne kmetije, zaselke, razložena nase-

*Dr., red.univ.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

lja in različne oblike vasi. Podobno trajno vrednost imajo tudi njegove tipizacije kmečkih domov in hiš, podane v občem delu Slovenije. Upamo si izreči sodbo, da je bila ta tematika v zadnjih desetletjih po krivici zanemarjena in da zasluži novo geografsko obravnavo še zlasti, ker so se razmere bistveno spremenile zaradi degradacije in industrializacije, nastajanja polagrarnih naselij in uvajanja novih gradbenih gradiv in sestavin na podeželje.

Nemara je odločen indikator teh sprememb prav kozolec, ki mu je Melik posvetil posebno razpravo (4) in ki je od leta 1931, ko je izšla knjiga o njem, doživel znatno preobrazbo ali celo izginjanje.

Drugi dve študiji o naseljih posegata v geografijo urbanih naselij. Starejša razglablja na historično-geografski način o razvoju Ljubljane (5) in skuša na osnovi nekaterih zgodovinskih ugotovitev prikazati razloge in dejanski mestni teritorialni razvoj. Zanimivo je, da se je k tej temi Melik vrnil še dvakrat - očitno mu je bila zelo pri srcu - in sicer ob osemstoletnici Ljubljane (6) in v svojem zadnjem večjem delu "Rast naših mest v novi dobi, Ljubljana, 1964" (7). V njem je posvetil Ljubljani prav tako posebno pozornost. Naslednja razprava, ki jo želimo posebej označiti, je študija "O mestih in trgih na Slovenskem" (8) iz leta 1939. Vsa ta dela prav gotovo zelo dobro prikazujejo Melikovo geografsko naravnost pri obravnavanju mest. Do izraza prihaja njegova usmerjenost k historičnogeografskemu proučevanju, kar je bržkone posledica njegovega študija zgodovine, in k morfološkim in fiziognomskim analizam, kar je verjetno posledica takratne obče urbanogeografske orientacije. Zaradi tega v teh študijah, podobno kot v geografskih orisih mest v "Sloveniji", prevladujejo prikazi zgodovinskega razvoja, teritorialnega širjenja ter razglabljanja o vlogi posameznih mestnih dejavnosti (funkcij) pri naselbinskem razvoju (npr. trgovine, obrti, industrije, rudarstva ali obrambe). Opozoriti pa je treba, da je v vseh teh razpravah Melik veliko pozornosti posvečal tudi njihovim prirodnogeografskim osnovam. Večina teh prikazov je prežeta s stvarnimi regionalnimi razmerami in so zato obravnave bolj poredko občegeografskega značaja. Z vidikov sodobne urbane geografije pogrešamo obravnave mestnih funkcij, socialnogeografske analize, odnosa do okolice in drugih mest ali mestnega ustroja. Kljub temu pa študije učinkujejo še vedno živo in so ne glede na čas zanimivo in instruktivno branje.

Posebej si bomo dovolili opozoriti še na dva, sicer bolj obrobna vidika, ki pa sta po našem mnenju zelo značilna za Melikove orise mest in sta skorajda vedno prisotna v njegovih urbanogeografskih razpravah. Prvi se nanaša na problem klasifikacije mest in trgov. Postal je še posebej aktualen po l. 1945, ko so postopoma odpravili do takrat veljavne pojme "mesto" in "trg". Melik se je vseskozi zavzemal, da bi naša uprava znova uvedla enako ali vsaj podobno členitev, morda z novimi nazivi, vendar z jasnim razlikovanjem glede njihove vloge, velikosti in funkcijskega pomena. Podobno se je zavzemal, da bi rudarska in industrijska naselja, kot so npr. Mežica, Kropa, Jesenice itd., dobile poseben status. Druga njegova zavzetost se je nanašala na problem upravne razdelitve, njenih središč in njihove hierarhične zgradbe. O tem je v njegovih prikazih vse polno razmišljanj in kritik in skorajda ni opisa mesta ali trga, kjer ne bi načel tudi te tematike.

Vse orisane značilnosti Melikovega proučevanja mest prihajajo še posebej do veljave v njegovi že omenjeni knjigi "Rast naših mest v povojni dobi" (7), ki je pravzaprav zbornik razprav, obsegajočih prikaze povojnega razvoja slovenskih mest, razglabljanj o njihovi krajevni legi in morfološka obravnava njihovega gradbenega razvoja. Del tega gradiva je bil verjetno namenjen načrtovanju "Zgodovini Ljubljane", katere del naj bi bila geografija Ljubljane. Žal do realizacije tega načrta ni prišlo. Tako se je v tem delu Melik znova povrnil k snovi, ki ga je v geografiji naselij posebej privlačila: urbani razvoj v populacijskem in teritorialnem smislu, mestna zgradba in njene naravno - in historično - geografske osnove.

Poleg navedenih študij je Melik napisal še druge orise naših mest (Jesenic (9), Bovca (10)) in zlasti zamejskih mest: Trsta (11) Gorice (12) in Celovca (13). Prikazi slednjih so nastali ob diplomatskem boju za nove jugoslovanske meje. Omeniti je treba tudi veliko pozornost, ki jo je Melik posvečal našim pristaniščem. V kar dveh razpravah se je lotil te snovi (14). Treba mu je priznati, da je bil glede vloge in perspektiv jadranskih luk zelo jasen in tudi daljnoviden. Svojemu času primerno je seveda iskal jamstvo za njihov nadaljnji razvoj predvsem v železniškem prometu, veliko manj pa v cestnem. Na koncu naj še omenimo, da je veliko naselbinskih opisov priobčil v "Narodni enciklopediji" in "Enciklopediji Jugoslavije".

Lahko povzamemo: Anton Melik je postavil tudi na področju naselbinske geografije pomembne temelje. Njegova dognanja večidel še danes niso zastarela, čeprav je od njihovega nastanka minilo že več kot trideset ali celo petdeset let. So še vedno živa in stvarna. Predvsem pa so tudi izziv mlajšim geografom, da nadaljujejo začeto delo.

Bibliografija:

1. M e z e, D., 1960: Bibliografija prof. Antona Melika, Geografski vestnik, 32, Ljubljana
2. M e l i k, A., 1921, 1923: Jugoslavija. Zemljepisni pregled. I. II. del, Ljubljana
3. M e l i k, A., 1933: Kmetška naselja na Slovenskem, Geografski vestnik, 9, Ljubljana
4. M e l i k, A., 1931: Kozolec na Slovenskem, Ljubljana
5. M e l i k, A., 1929-1930: Razvoj Ljubljane, Geografski vestnik, 5-6, Ljubljana
6. M e l i k, A., 1950: Ljubljana pred 600 leti, Geografski vestnik, 22, Ljubljana
7. M e l i k, A., 1964: Rast naših mest v novi dobi, SAZU, Ljubljana
8. M e l i k, A., 1939: O mestih in trgih na Slovenskem, GMDS, XX
9. M e l i k, A., 1964: Jesenice in jeseniška občina, Jesenice, Jeklo in ljudje
10. M e l i k, A., 1962: Bovec in Bovško, Geografski zbornik, VII, Ljubljana
11. M e l i k, A., 1946: Trieste and the Littoral. A short Geographical Outline, Ljubljana
12. M e l i k, A., 1946: Gorica. Geografske osnove mestnega naselja. Ljubljana
13. M e l i k, A., 1964: Geografski položaj Celovca, Svoboda II.
14. M e l i k, A., 1921: Naše luke in dohodi do njih, Njive, I. M e l i k, A., 1952: Naše jadranske luke, Geografski vestnik, 24, Ljubljana

Povzctek

Poročilo podaja oznako raziskovalnega dela in dosežkov slovenskega geografa Antona Melika na področju geografije kmečkih in urbanih naselij, ki ga je opravil med leti 1921 in 1965. Opozarja na nekatere trajne vrednote, ki jih je vnesel v slovensko geografijo, kot so tipizacija kmečkih naselij, domov in hiš ter historičnogeografske in funkcijske proučitve ter morfološke analize slovenskih mest in drugih urbanih naselij.